

Simon Dorottya

A DIZÁJN VS. FORMATERVEZÉS IMINTA-OLTALOM GAZDASÁGI SZEREPE¹

1. Bevezető

Mindannyian érezzük, hogy a dizájn gazdasági szerepe folyamatosan nő, essék szó akár új járművekről, okostelefonokról vagy egyéb kommunikációs technológiai eszközökről, divatról, honlapokról, márkákról, a termékek csomagolásáról, új szervezeti és szolgáltatási megoldásokról stb. A világban számos vállalat ismerte fel ezt a trendet, és helyez egyre nagyobb hangsúlyt a dizájnban rejlő potenciál hatékonyabb kiaknázására. Ez a megközelítés egyrészt nagyobb mennyiségű jövedelmet (profitot) termel, növeli a versenyképességet, de a jelenségnek fontos környezetvédelmi és társadalmi vonatkozásai is vannak, amelyek az elkövetkező generációk életminőségének a javulását is szolgálhatják. Éppen ezért fontos, hogy ez a terület az eddiginél lényegesen nagyobb támogatást kapjon Európában, annak ellenére, hogy a kontinens továbbra is komoly kihívásokkal szembesül a gazdasági válságból történő kilábalás során. Ilyen és ehhez hasonló nézeteket fogalmazott meg az Európai Formatervezési Tanács által 2012-ben kiadott *Design for Growth and Prosperity* című jelentés is, amely a cél elérése érdekében 21 konkrét ajánlást fogalmaz meg az Európai Bizottság számára, részletesen bemutatva, hogy a dizájn a növekedés hajtómotorjaként és a versenyképesség eszközeként hogyan képes új értékeket teremteni. Hangsúlyozza a magán- és az állami szektor közötti együttműködés jelentőségét, amely tovább növeli a szolgáltatások és innovációs programok hatékonyságát. A riport hangsúlyozza, hogy az európai gazdasági fellendülés érdekében a dizájnt az innovációs folyamat alapvető és egyenjogú részévé kell tenni. A jelentés arra is rámutat, hogy egyelőre nem áll rendelkezésre olyan megbízható statisztikai eszköz, amellyel pontosan számszerűsíteni lehetne a dizájn gazdasági szerepét. Mivel nem létezik nemzetközileg elfogadott egységes technika, amellyel akár nemzetgazdasági szinten, akár a vállalatok szintjén mérni lehetne az ilyen beruházások hatásait, egy új módszertan kidolgozása vált szükségessé.

Jelen esszé ezt a kezdeményezést támogatja úgy, hogy rávilágít a dizájn és a szellemi tulajdon-védelem gazdasági jelentősége között húzódó feszültségre. Ez a kapcsolat azért ellentmondásos, mert jelentős mértékű különbség van a dizájn új, modern fogalma és az ipari formatervezés korlátozott érvényű, klasszikus jogi felfogása között. Ez azért kiemelten

¹ Az esszé az €Design – a design értékének mérése elnevezésű, az Európai Bizottság által támogatott projekten belül a magyar konzorcium partnerei (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, SZTNH; Magyar Formatervezési Tanács, MFT) által összeállított tanulmány alapján készült.

fontos, mert ez a különbség egyértelműen megmutatkozik a két oldal gazdasági jelentősége között, valamint a világgazdaságban betöltött eltérő szerepében.

Ami a kapcsolódó statisztikákat illeti, a Szellemi Tulajdon Világszervezete (*World Intellectual Property Organization, WIPO*), a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (*Office for the Harmonization in the Internal Market, BPHH*) és a nemzeti hivatalok gyűjtik össze a formatervezésiminta-oltalmi kérelmekkel és regisztrációkkal kapcsolatos adatokat, illetve igyekeznek megbecsülni a lajstromozás nélkül oltalomban részesülő minták mennyiségét.² Ezek a számok azonban könnyen félrevezethetnek bennünket abban, hogy átfogó és empirikusan alátámasztott információt kapjunk a dizájn mint a gazdasági verseny egy megkülönböztetett elemének valódi jelentőségéről.

A fentiekben leírt különbségek miatt a formatervezésiminta-oltalommal kapcsolatos adatok nem képesek hűen tükrözni a dizájn gazdasági jelentőségét. Következésképp egy új statisztikai módszerre van szükség, amellyel az ilyen jellegű tevékenységek volumenét mérni lehetne. A gazdasági teljesítmény vizsgálatához kezdetnek az EU által két évente elvégzett „közösségi innovációs felmérések” (Community Innovation Survey, CIS) kérdőíveit új, a dizájnhoz kapcsolódó tartalmi jellegű kérdésekkel szükséges kiegészíteni, illetve keresni kell az egyéb lehetőségeket arra, hogyan lehet hitelt érdemlő adatokat gyűjteni a dizájnnak a gazdasági teljesítményhez való tényleges hozzájárulásáról.

2. A dizájn régi és új értelmezése

A bevezetőben már volt szó róla, hogy meglehetősen nagy különbség húzódik a dizájn modern fogalma és a formatervezésiminta-oltalom jogi keretei között.

A dizájn újszerű definíciója szerint ugyanis olyan kreatív tevékenységről beszélünk, amely a funkcionális, érzelmi és társadalmi hasznosságot integrálja, és amely egyszerre elégíti ki a vizuális igényeket, illetve felel meg a szándékolt funkció által támasztott követelményeknek. A hagyományos jogi definíció szerint a formatervezésiminta-oltalom az esztétikai részre koncentrálna, azaz kizárólag a külső megjelenés számára biztosít oltalmat, figyelmen kívül hagyva a funkciók és az érzelmek integrációját. Továbbá ez a megoldás elsősorban az ipari árucikkeknek jelenthet védelmet, és korlátozottan terjed ki a szolgáltatások világára, illetve a dizájn egyéb területeire.

A dizájn fogalmának új megközelítésére lehet jó példa az Apple által gyártott iPhone mobiltelefon-széria, amely megjelenésekor szinte sokkhatást okozott azzal a fogyasztói többlettel, amit a funkcionalitást szem előtt tartva nyújtott. A letisztult dizájnnak köszönhető érzelmi és társadalmi többlet meglehetősen jelentős versenyelőnyt foganatosított a piacon,

² A Belső Piaci Harmonizációs Hivatal formatervezésiminta-oltalommal kapcsolatos adatai hozzáférhetőek itt: http://oami.europa.eu/ows/rw/resource/documents/OHIM/statistics/ssc007-statistics_of_community_designs_2013.pdf. A WIPO adatai itt találhatóak: http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/statistics/943/wipo_pub_943_2012.pdf.

amely meghatározó mértékű profittöbblettel is párosult. A szakemberek feladata éppen ennek, a dizájntevékenységek által megszülető új termék vagy szolgáltatás által generált extra hozzáadott értéknek a kiszűrése és számszerűsítése kell, hogy legyen.

A dizájntevékenységek fontosságának a formatervezésiminta-oltalmi statisztikákból történő megközelítése félrevezető lehet, mert egyfelől azt sejteti, hogy a dizájn „csupán” az ipari árucikk esztétikai megjelenéséről szól, másrészt a bejelentési és lajstromozási nagyságrendeket látva azt sugallja, hogy a termék esztétikai megjelenéséhez kapcsolódó üzleti tevékenységek nem képviselnek komoly súlyt a GDP-ben.

Éppen ezért az egyes iparcikkek piaci megjelenéséhez szükséges tevékenységek gazdasági súlyát tanulmányozva fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy komoly szakadék húzódik egy ipari árucikk kizárólagos jogaihoz kapcsolódó gazdasági teljesítmény és a különböző európai iparágakban megjelenő dizájn gazdasági teljesítménye között. A szellemi tulajdon védelmén alapuló tevékenységek, jellegükből adódóan, a dizájn teljes gazdasági jelentőségének csupán egy töredékét képesek érzékeltetni. Ugyanezt máshogy megfogalmazva: míg a csupán stílusbeli kiegészítésként felfogott formatervezési tevékenység alig, addig a rendszerszerű innováció integráló elemeként érzékelt formatervezés jelentős mértékben járul hozzá a gazdasági növekedéshez és a versenyképesség növeléséhez.

Ennek következtében a formatervezésiminta-oltalmi rendszer számszaki mutatói, amelyek az ipari árucikk esztétikai tulajdonságait érintik, nem alkalmasak a dizájn gazdasági jelentőségének az elemzésére. Jelenleg a dizájntevékenység végeredményét a szellemi tulajdonhoz kötődő különböző kategóriák kombinációja fedi le. Elképzelhető azonban, hogy a jövőben a dizájnnak a teljesítmény és az érzelmek integráló elemeként komplexebb védelemre lesz szüksége, amely talán a szellemi tulajdonhoz köthető összes kategóriát érinteni fogja.

A dizájntevékenységek eredményeinek jogi védelmi rendszerét olyan iparágakra „szabták”, amelyek a formatervezésre mint stílusbeli kiegészítésre tekintenek. Ez a tevékenység csupán kis hatást gyakorol a növekedésre és a versenyképesség javítására Európában. Szerencsés lenne kitérni az ipari formatervezés megközelítésének kereteit abból a célból, hogy valósabb képet nyújtson a rendszerszerű innováció integráló elemeként felfogott dizájntevékenységek eredményeinek jelenlegi védelméről, annak tényleges gazdasági hozzájárulásáról.

A fentiek értelmében egyértelműnek tűnik, hogy a módszertannak nem a WIPO és a BPHH által nemzeti, regionális vagy nemzetközi szinten összegyűjtött adatok kezelésére kell összpontosítania, mivel ezek az adatok olyan szervezetekre korlátozódnak, amelyek formatervezési mintájuk jogi oltalmán keresztül az ipari árucikkek esztétikai tulajdonságait próbálják meg levédeni.

Ehelyett az új módszertannak kvantitatív és kvalitatív elemeket is szükséges lenne tartalmaznia, hogy a lehető legpontosabb képet tudja nyújtani a rendszerszerű innovációról Európában, ahol a dizájn integráló elemként kulcsszerepet játszik. A metodika kialakítá-

sához szükség van az ECTA (European Communities Trade Mark Association), az AIPPI (Association Internationale pour la Protection de la Propriété Intellectuelle) és más, a szellemi tulajdon szakértőit tömörítő szakmai szervezetek hozzájárulására abból a célból, hogy át lehessen tekinteni azokat a stratégiákat, amelyeket jelenleg a dizájn mint komplex, rendszerszintű jelenség védelmére folytatnak, és azokat az európai szintű stratégiai módosításokat, amelyek a növekedés és a versenyképesség terén vezető szerepet biztosíthatnak az európai innovatív szervezetek számára.

Az ezen az úton történő komoly változások következtében kialakuló véggél az, hogy releváns adatokat lehessen nyújtani a stratégiai döntéshozók számára, amelyek segíthetnek abban, hogy a növekedés és a versenyképesség fontos tényezőjeként az oltalom jövőbeli kereteit kialakíthassák.

3. A szellemitulajdon-joghoz fűződő definíciók és adatok

A szellemi tulajdon jogi kategória, amely olyan szellemi termékekre vonatkozik, amelyeket jogokkal ismernek el. A szellemi tulajdonhoz fűződő jogosítványok kizárólagos jogot biztosítanak a tulajdon gazdájának arra vonatkozóan, hogy egy bizonyos időszakban, bizonyos területen milyen módon szeretné az általa létrehozott tulajdont felhasználni, annak tárgyát hasznosítani. A védett termék vagy eljárás tulajdonosa abban a jogban részesül, hogy megakadályozhatja, hogy a tulajdonát mások lemásolják vagy utánozzák. Ez a jog bármilyen termék gyártására, piacra dobására, importálására, exportálására vagy értékesítésére kiterjed, amely termékbe a létrehozott érték integrálódik, vagy amely termékhez az új értéket alkalmazzák. A tulajdon birtokosa mindkét fél által elfogadott feltételek mellett engedélyt vagy felhatalmazást adhat másoknak a termék használatára vonatkozóan. A tulajdonos akár el is adhatja másnak a védett termékhez vagy eljáráshoz fűződő jogokat. A levédett munkának így megnövekedhet a kereskedelmi és forgalmi értéke, ami megfelelő megtérülést biztosíthat a befektetés számára. A tulajdon védelmét biztosító hatékony rendszernek a fogyasztók és a tágabb értelemben vett közösség is haszonélvezője, mert a tisztességes verseny és a korrekt kereskedelmi gyakorlat ösztönzésével a gazdasági fejlődést és a kreativitást támogatja, miközben ösztönzi a kereskedelmi tevékenység kibővítését és a nemzeti termékek exportját. A szellemitulajdon-jogokkal kapcsolatos alapvető szabályokról különböző nemzetközi egyezmények rendelkeznek.

A szellemi tulajdon védelméről szóló Párizsi Uniói Egyezmény volt az első jelentősebb nemzetközi egyezmény, amely azt célozta, hogy egy adott ország polgárai egy másik ország területén a szellemi tulajdonukra oltalmat kaphassanak különböző iparjogvédelmi formák alapján (szabadalom, védjegyek vagy formatervezésiminta-oltalom). Közös szabályokat léptettek életbe, amelyek biztosították az alapvető egységet az ipari tulajdon védelmének területén. Az egyezmény 14 tagállam részvételével 1884-ben lépett hatályba. A tagországok az adminisztratív feladatok ellátására, mint pl. a tagországok találkozóinak megszervezésére

egy nemzetközi hivatalt állítottak fel. Az egyezmény ma is (2014-i állapot szerint) hatályban van, és a világ minden részéről 175 országot tömörít magába.

Egy másik fontos nemzetközi szerződés a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi vonzaitáról szóló TRIPS-megállapodás, amelyet a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) felügyel 1996 óta, és amely a szellemi tulajdon szabályozásának minimumkövetelményeit határozza meg, amelyek más WTO-tagállam állampolgáira vonatkoznak. A TRIPS-megállapodás vezette be először a szellemi tulajdonhoz kapcsolódó jogot a nemzetközi kereskedelem rendszerébe, és 159 tagállamával ez ma is az egyik legátfogóbb nemzetközi egyezmény, amely a szellemi tulajdon-jogokat szabályozza.

Ez alapján a következő területek fűződhetnek a szellemi tulajdonhoz:

- irodalmi, művészeti vagy tudományos munkák (szerzői jog);
- előadóművészek előadásai, fonogramok, rádióműsorok (kapcsolt jogok);
- találmányok az emberi környezet különféle területein (iparjogvédelem);
- tudományos felfedezések (iparjogvédelem);
- ipari dizájn (iparjogvédelem);
- kereskedelmi nevek és jelölések (iparjogvédelem);
- oltalom a tisztességtelen versennyel szemben (iparjogvédelem);
- minden más, szellemi tevékenységhez fűződő jog az ipar, a tudomány, az irodalom és a művészet területén.

A továbbiakban röviden bemutatjuk a szellemi tulajdon legfontosabb kategóriáit, amelyek a dizájn fogalmához kapcsolódhatnak.

3.1. *Formatervezésiminta-oltalom*

A formatervezésiminta-oltalomnak egy adott ország jogrendjétől vagy nemzetközi szerződéstől függően többféle definíciója létezik.

A WIPO³ által használt definíció szerint: *az ipari dizájn a termék díszítése vagy esztétikai megjelenése. Ez azt jelenti, hogy a dizájn akkor élvez oltalmat a legtöbb ország belső joga szerint, ha a szemre mint érzékszervre van hatással. A definíció szerint az ipari dizájn védelme nem terjed ki annak a terméknek a technikai jellemzőire, amelyik terméken alkalmazták. A dizájn háromdimenziós képeket (mint pl. egy konkrét termék képét) vagy kétdimenziós ábrákat (mint pl. mintát, vonalakat, színeket) tartalmazhat.*

A legtöbb országban regisztráltatni szükséges a formatervezési mintát ahhoz, hogy a hatályos törvények értelmében oltalmat élvezzen, de a lajstromozás nélküli jogok koncepciója is széles körben elterjedt. *A regisztráció akkor lehetséges, ha a dizájn „új” vagy „eredeti”. Az „új” általában azt jelenti, hogy nincs tudomásunk azonos vagy nagyon hasonló minta létezéséről.*

³ WIPO Akadémia: <http://www.wipo.int/academy/en/>.

A formatervezési minta védelme általában arra az országra korlátozódik, amelyikben az oltalmat megadták. Az ipari minta nemzetközi letétbe helyezésére vonatkozó Hágai Egyezmény hatálya alatt, amelyet a WIPO felügyel, lehetőség van a minta nemzetközi bejegyzésére. A bejelentő egy egyszeri nemzetközi mintát is letétbe helyezhet a WIPO-nál, amely ezek után azokban a tagországokban élvez majd oltalmat, amelyekre a bejelentő szeretné, hogy a védelem kiterjedjen. A Hágai Egyezmény egyik alapelve, hogy a formatervezéssel kapcsolatos tartalmi rendelkezéseket – a definíciót, a védhetőséggel kapcsolatos követelményeket, az oltalom tartalmát – a nemzeti jognak kellene szabályoznia. Az oltalom általában öt évre szól, és tartalmazza annak a lehetőségét, hogy a legtöbb esetben maximum 15 évre meghosszabbítsák.

Az Európai Unió az ipari dizájn külön definícióját alkalmazza. Az Európai Parlament és az Európai Tanács által meghozott, a dizájn jogi védelméről szóló 98/71/EK irányelv 1. cikkelye szerint a dizájn kifejezést a direktíva rendelkezéseiben az alábbi módon kell értelmezni:

(a) a „dizájn” alatt egy termék vagy annak egy részének a megjelenését értjük, amely a külső jellegzetességeiből, elsősorban a vonalakból, kontúrokból, színekből, formából, anyagból és/vagy maga a termék anyagából és/vagy a termék díszítéséből tevődik össze;

(b) a „termék” bármilyen ipari vagy kézműves terméket jelenthet, beleértve többek között azokat az alkotóelemeket, amelyeket egy komplex termékbe építenek, a csomagolást, a stílust, a grafikus szimbólumokat és a tipográfiai betűk képét, de nem belevéve a számítógépes programokat;

(c) a „komplex termék” olyan terméket jelöl, amely több olyan alkotóelemből tevődik össze, amely alkotóelemek a termék szétszerelése és összerakása során kicserélhetőek.

Az Európai Tanács közösségi dizájnról szóló 8/2002/EK rendelkezésének 3. cikkelye ugyanazokkal a szavakkal írja le a dizájn fogalmát, mint az Unió 98/71/EK irányelve.

A jogszabályok értelmében a termék lehet háromdimenziós árucikk vagy kétdimenziós, díszítés jellegű ábra, amely formatervezési tevékenység révén jön létre, és amely megkülönböztető jegyekkel rendelkezik. Ebben az összefüggésben a stílus a termék teljes megjelenését magában foglalja, beleértve különálló darabjait is. A termék szövete és alapanyaga önmagában nem rendelkezik megkülönböztető jegyekkel, csak annyiban fontos, amennyiben meghatározza a termék esztétikai megjelenését.

Az ipari minta bejegyzését nemzeti, regionális és nemzetközi rendszerben is kezdeményezni lehet. Habár a formatervezésre vonatkozó különböző jogszabályok tartalmazznak olyan alaprendelkezéseket, amelyek összhangban vannak a nemzetközi egyezményekkel, néhány pontban mégis eltérhetnek egymástól. Az igénylést belföldön a nemzeti irodáknál lehet benyújtani, amelyek a lajstromozási eljárást is felügyelik. Ebben az esetben az oltalom hatálya az adott ország területére korlátozódik.

Európában regionális szinten a közösségi formatervezési rendszer adhat oltalmat. Ez a rendszer az Európai Közösség egész területére kiterjedő védelmet nyújt, az oltalom bir-

tokosa tagállamtól függetlenül ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, és maga az oltalom minden tagállamban egyidejűleg és egységesen lép életbe, illetve szűnik meg. A közösségi formatervezési rendszert a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal működteti, amely 2003. január 2. óta fogad be ilyen tárgyú kérelmeket.

A közösségi jog a nem regisztrált dizájn számára is oltalmat nyújt. Habár a megfelelés feltétele a lajstromozott és a nem lajstromozott dizájn esetében ugyanaz, a jogokban mégis különbség mutatkozik. A lajstromozás nélküli dizájn egységes védelemben részesül, amely az összes tagállamra kiterjed, és amelyhez nem szükséges külön eljárás lefolytatása. Az oltalom onnantól kezdve él, hogy a terméket az Európai Unió területén belül legelőször a nagyközönség rendelkezésére bocsátották. A regisztrált közösségi formatervezésiminta-oltalom esetében a BPHH-nál beadott kérelem alapján, a minta bejegyzésén keresztül lehet megkapni az oltalmat, miután a közösségi jog szerinti eljárást lebonyolították. Az oltalom hároméves időtartamra szól. A lajstromozás nélküli közösségi formatervezésiminta-oltalom esetében az oltalom versenyjogi természetet ölt: a minta birtokosa jogi keresetet indíthat olyan cselekmények ellen, amelyek a dizájn engedély nélküli használatának minősülnek, amennyiben a cselekményeket a dizájn lemásolásával követték el, vagyis ez a kategória csak a nemzetközi másolással szemben nyújt védelmet.

A lajstromozás nélküli közösségi formatervezési rendszer előnye, hogy testre szabott megoldást nyújt olyan iparágak számára, amelyek innovációs ciklusa meglehetősen gyors (pl. ruha vagy lábbeli). Ezzel együtt fontos megjegyezni, hogy az oltalom életbelépését övező bizonytalanság vitás ügyek esetén kockázati tényezőt is jelenthet, hiszen igazolni kell, hogy milyen dátumtól kezdődően volt a termék elérhető a vásárlók számára, pontosan mire terjed ki az oltalom, illetve valóban fennáll-e a nemzetközi másolás esete.

3.2. Védjegy, szerzői jog és szabadalom

Az adott ország jogrendjétől és a minta jellegétől függően az ipari formatervezést művészeti alkotásként is le lehet védeni a szellemi tulajdon egyéb formái alatt is, mint pl. a szerzői jog, a szabadalom vagy a védjegy. A továbbiakban bemutatjuk ezeket a kategóriákat a WIPO által használt definíciójuk szerint.

Bizonyos körülmények között az ipari formatervezés végtermékét védjegyként is le lehet védeni. A védjegy olyan jelzés, amely bizonyos termékek és szolgáltatások megkülönböztetését szolgálja a piacon fellelhető egyéb, hasonló termékektől és szolgáltatásoktól. A WIPO Akadémia által átvett definíció szerint *a védjegyek egy szóból (pl. Kodak) vagy szavak kombinációjából (Coca-Cola), betűkből és rövidítésekéből (pl. EMI, MGM, AOL, BMW, IBM), számokból (pl. 7/11) és nevekből (pl. Ford vagy Dior) vagy nevek rövidítéseiből (pl. YSL Yves St-Laurent helyett) állhatnak. Tartalmazhatnak ábrákat (pl. a Shell logója vagy a Penguin-könyvek pingvint ábrázoló rajza) vagy háromdimenziós jeleket, mint pl. a termékek formája vagy csomagolása (pl. a Coca-Cola üveg alakja vagy a Toblerone csoki csomagolása), színek*

kombinációját vagy akár egyedi színeket (pl. az ORANGE telefontársaság által használt narancssárga szín). Még a láthatatlan jelek, mint pl. a zene vagy a különböző illatok is lehetnek védjegyek.

Ahogy korábban utaltunk rá, a védjegynek a megkülönböztetést kell szolgálnia: lehetővé kell tennie az áru vagy a szolgáltatás más áruktól és szolgáltatásoktól történő megkülönböztetését. Egy tisztán leíró elnevezés, amely az értékesített áruk és szolgáltatások jellegét írja le, nem lehet érvényes védjegy. Például az Apple csak számítógépek védjegye lehet, és nem lehet különböző almatípusok védjegye. Előfordulhat azonban, hogy egy védjegy kezdettől fogva még nem megkülönböztető jellegű, hanem a megkülönböztető jellegét csupán a hosszú és kiterjedt használat eredményeként, egyfajta „második jelentésként” szerzi meg.

A regisztrált védjegyek területi hatályú jogokat biztosítanak. Ez azt jelenti, hogy minden országban, amelyre az oltalmat ki szeretnék terjeszteni, külön be kell jegyezni őket. Ráadásul a védjegy oltalma általánosságban mindig egy bizonyos termékre vagy szolgáltatásra korlátozódik (hacsak nem egy jól ismert vagy híres védjegyről beszélünk). Ez azt jelenti, hogy ugyanazt a védjegyet használhatja több cég is, amennyiben egymástól eltérő termékekre vagy szolgáltatásokra alkalmazzák. Majdnem minden országban található a megfelelő védjegy hivatalban védjegynyilvántartás. A bejegyzés azonban nem az egyedüli módja annak, hogy levédjük egy védjegyet: bár ez kevésbé megbízható megoldást jelent, de bizonyos országokban a nem bejegyzett védjegyek is részesülnek oltalomban.

A védjegy bejegyzésére vonatkozó kérelmet a megfelelő nemzeti, regionális vagy nemzetközi védjegy hivatalban kell benyújtani. A kérelemnek tartalmaznia kell a jelzés egyértelmű leírását és azoknak a termékeknek vagy szolgáltatásoknak a körét, amelyekre a jelet alkalmazzák. Az oltalom időtartama változó lehet (általában 5-10 év), de a védjegy fontos jellemzője, hogy határozatlan időtartamra is meg lehet hosszabbítani.

A védjeggé nyilvánításhoz meg kell felelni bizonyos feltételeknek:

- legyen megkülönböztető jellege, vagyis a fogyasztók meg tudjanak különböztetni a segítségével egy bizonyos terméket, illetve a védjegyet más termékek védjegyétől is meg lehessen különböztetni;*
- nem tartalmazhat félrevezető jelölést, vagyis nem tévesztheti meg a fogyasztót a termék természetét vagy minőségét illetően;*
- nem sértheti a közrendet, és nem ütközhet erkölcsbe;*
- nem lehet azonos vagy megtévesztően hasonló más védjegyekhez; ezt a tényt a nemzeti hivatal állapíthatja meg egy vizsgálatot követően, illetve egy harmadik fél tiltakozása révén állapítható meg, aki hasonló vagy azonos jogokra tart igényt.*

Az ipari formatervezés rendszeréhez hasonlóan a WIPO a védjegyek nemzetközi lajstromozása végett is működtet egy rendszert. Ezt a rendszert két nemzetközi szerződés, a védjegyek nemzetközi bejegyzésére vonatkozó Madridi Egyezmény és a Madridi Protokoll szabályozza. Bármely személy, akinek van valamilyen kapcsolata az egyik vagy mindkét szerződést aláíró valamely országgal (állampolgárság, lakhely vagy vállalkozás telephelye révén), az adott

ország védjegy hivatalánál történő bejegyzés vagy kérelmezés alapján nemzetközi bejegyzést kaphat, amely a Madridi Unió bizonyos országaira vagy az összes aláíró országra érvényes.

Utalva röviden egy, az utóbbi időben felmerült, fontos problémára, a doménnevek is tartalmazhatnak védjegyeket. Fontos megjegyezni, hogy egy másik cég vagy személy védjegyének doménnevként történő regisztrációja több ország jogrendje szerint a védjeggyel kapcsolatos jogok megsértésének minősül. Ebben az esetben a domén használójának nem csak hogy át kell ruháznia vagy törölnie kell a doménnevet, hanem kártérítés és súlyos pénzbüntetés megfizetésére is kötelezhetik.⁴

Mivel a védjegyek és a márkanevek szorosan kapcsolódnak a formatervezési tevékenységekhez, szerencsés kiemelni azokat a racionális érveket, amelyek a védjegyek levédése mögött húzódnak. *Először is jogorvoslatot biztosíthat az üzletemberek számára a versenytársak tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatával szemben, amelynek során megpróbálják félretájékoztatni a fogyasztókat, és elhíttetni velük, hogy a védjegy törvényes tulajdonosának termékeit vagy szolgáltatásait vásárolják, miközben valójában csak egy – sokszor alacsonyabb minőségű – másolt terméket vesznek. Ennek következtében potenciális vásárlókat veszíthet a törvényes tulajdonos, és a saját hírnevét is kár érheti. A második érv tulajdonképpen az elsőből következik, vagyis hogy meg kell védeni a fogyasztókat a tisztességtelen és félrevezető üzleti magatartástól. A harmadik érv arra vonatkozik, hogy a védjegy gyakran az egyetlen kézzelfogható vagyoneszköz, amely a márkanevvel kapcsolatos befektetéseket képviseli. Amikor egy vállalkozást értékesítenek vagy különböző cégek fúzionálnak, a márkanev értékelése fontos kérdéssé válik. A cégek értéke igen nagy mértékben függ védjegyeik értékétől.*

A védjegyeket le lehet védeni nemzeti, regionális és nemzetközi szinten. A belföldi kérelmeket a nemzeti hivatalokhoz kell benyújtani, és ezek is vizsgálják meg; az oltalom hatóköre ilyenkor az adott országra korlátozódik. A legtöbb országban ezek a szabályok megfelelnek a szellemi tulajdonról szóló nemzetközi egyezmények alapvető rendelkezéseinek.

Regionális szinten a közösségi védjegyrendszer egységes oltalmat nyújt az összes EU-tagállam területére. Ez a rendszer a közösségi dizájnrendszerhez hasonlóan működik (pl. szintén a BPHH működteti). A tagországok védjegyekkel kapcsolatos jogrendszerének harmonizálása céljából az Európai Tanács 2008/95/EK irányelvének 2. cikkelye úgy rendelkezik, hogy a védjegy bármilyen jelet tartalmazhat, amelyet grafikusán meg lehet jeleníteni, különösen szavakat, beleértve a személyneveket, dizájnt, betűket, számjegyeket, áruk vagy a csomagolásuk képét, feltéve, hogy a jelek alkalmasak az egyik vállalkozás termékeinek vagy szolgáltatásainak a másik vállalkozás termékeitől vagy szolgáltatásaitól való megkülönböz-

⁴ Új doménnevet bevezetése előtt ajánlatos követni a WIPO online eljárását, amely a doménnevekkel kapcsolatos vitás kérdések rendezéséhez nyújt támpontot az *arbitr.wipo.int/domains* oldalon. A weboldal tartalmaz egy általános oldalt, amelyen keresztül panaszt lehet benyújtani és egy jogi tárgymutatót, amelynek segítségével rá lehet keresni a WIPO több ezer, doménnevekkel kapcsolatos olyan ügyére, amelyben már született döntés.

tetésére. Ez a definíció egyenértékű a védjegyek az Európai Tanács 207/2009/EK rendelkezése szerinti definíciójával, amely a 4. cikkely szerinti közösségi védjegyekre vonatkozik.

Bizonyos körülmények között szerzői joggal is le lehet védeni az ipari dizájnt, és ebben az esetben lajstromozásra sincs szükség. Bizonyos országokban az ipari formatervezés és a szerzői jog védelme párhuzamosan létezik; más országokban kölcsönösen kizárják egymást. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a tulajdonos az egyik fajta oltalmat választja, nem folytathat többé a másik fajtához.

A WIPO definíciója szerint *a szerzői jogi védelem célja, hogy oltalmat nyújtson az alkotóknak (íróknak, művészeknek, zeneszerzőknek stb.) alkotásaik illetéktelen felhasználásával szemben. A szerzői jogi védelem hatálya alá tartozó művek egyebek mellett lehetnek irodalmi művek mint pl. regények, költemények, színdarabok; kézikönyvek, pl. enciklopédiák és szótárak; adatbázisok; újságcikkek; filmek és tv-programok; zeneművek; táncjelenetek; művészeti munkák, pl. festmények, rajzok, fényképek és szobrok; építészeti alkotások; hirdetések, térképek és technikai ábrák. A számítástechnikai programokat szintén szerzői jog védi.*

Fontos megjegyezni, hogy a szellemi tulajdon egyéb kategóriáihoz hasonlóan a szerzői jog nem terjed ki gondolatokra, csupán a gondolatok kézzelfogható kifejezésére. (Pl. azt a gondolatot, hogy fényképet készítsen valaki a naplementéről, nem lehet szerzői joggal védeni. A naplementéről készült konkrét képre azonban már lehet szerzői jogi védelmet igényelni.)

A szerzői jogi védelem automatikus, a megszerzéséhez sem lajstromozásra, sem egyéb formalításra nincs szükség. Minden műalkotás a szerzői jogi védelem hatálya alá esik attól a pillanattól kezdve, hogy megalkották. Sok országban működtetnek azonban olyan rendszert, amelyben az alkotásokat opcionálisan be lehet jegyeztetni, és letétbe lehet helyezni őket (önkéntes műnyilvántartás). Ezek a rendszerek hasznosak lehetnek akkor, amikor a tulajdonjoggal vagy az alkotó személyével, pénzügyi tranzakciókkal, értékesítéssel, ajándékozással vagy a jogok átruházásával kapcsolatos vitás kérdések merülnek fel.

A műalkotások szerzői szabadon felhasználhatják alkotásukat, és általában az alábbi cselekményeket tilthatják:

- *a műalkotás reprodukciója különböző módokon, pl. nyomtatott formában vagy hanganyag felvétele kazettára, CD-re, videólemezre, vagy számítógépes memóriában történő tárolása;*
- *terjesztés, pl. másolatok értékesítése a nagyközönségnek;*
- *nyilvános előadás, pl. zene lejátszása egy koncerten vagy egy darab eljátszása a színpadon;*
- *műsorok rádión, tévében, kábelen vagy satelitén keresztül történő sugárzása a nagyközönség számára;*
- *különböző nyelvekre történő fordítás;*
- *pl. regény vagy színdarab megfilmesítése, képernyőre való adaptálása.*

A legutóbbi időszakban történt fejlődés és az ezirányú igényeknek történő megfelelés hatására ma már az interneten elérhető műveket is le lehet védeni. Az 1996-ban megkötött Szerzői Jogi Szerződés (WIPO Copyright Treaty – WCT) választ kíván adni a digitális technológia fejlődése által keltett legújabb kihívásokra, és ezáltal biztosítja, hogy a szerzői jog tulajdonosai abban az esetben is megfelelő és hatékony védelemben részesüljenek, ha alkotásaikat az interneten vagy egyéb új technológiai és kommunikációs rendszereken keresztül terjesztik.

A társadalmi, oktatási és egyéb közpolitikákat szem előtt tartva a szerzői jog azonban korlátozásokat és mentességeket is tartalmaz. Az egyes országok saját törvényei és a nemzetközi szerződések lehetővé teszik bizonyos célokra a műalkotások szabad felhasználását, pl. tudósítás hírekről vagy oktatás.

A szerzői jog általában a szerző halálát követően 50 évig áll fenn. (Az EU-tagállamok a szerző halála utáni 70 évre is kiterjeszthetik a védettség időszakát.) Erről a kérdéstről a szerzői jogról szóló egyik legfontosabb nemzetközi egyezmény, az irodalmi és művészeti alkotások védelméről szóló Berni Uniós Egyezmény rendelkezik. 165 ország írta alá ezt a szerződést, és az egyezmény értelmében a WIPO-nál kell letétbe helyezni az alkotásokat. Jóllehet a „nemzetközi szerzői jog” fogalma nem létezik, ez a megoldás az egész világra kiterjedő automatikus védelmet jelent, és a műalkotás illetéktelen felhasználása elleni védelem az adott ország jogi rendelkezéseitől függ; az egyezmény az aláíró felektől megköveteli, hogy éppen olyan módon ismerjék el a többi aláíró ország szerzői által készített műalkotások védelmét, mint ahogyan elismerik a saját állampolgáraik műalkotásainak szerzői jogi védelmét. Az egyenlő bánásmód rendszerének bevezetése mellett, amely a szerzői jogot az aláíró felek között nemzetközi szintre emelte, az egyezmény azt is megköveteli, hogy a tagállamok hozzájáruljanak a szerzői jog erős, közös bázisát. Az időszak lejártá után a műalkotás nyilvános felhasználásává válik, és bárki szabadon, a szerzői jog birtokosától kért különleges hozzájárulás nélkül is hozzáférhet.

Az ipari minta és a szabadalom – bizonyos termékek védelmét illetően – hasonló jellemzőkkel rendelkezik. A WIPO definíciója szerint a szabadalom egy találmányhoz nyújtott kizárólagos jog, amely lehet egy termék vagy egy olyan eljárás, amely új és találatekony megoldást biztosít valamilyen tevékenységhez, vagy új és találatekony technikai megoldást ad valamilyen problémához. A szabadalmakra az elektromos égőtől (Edison és Swan szabadalmi) és a műanyagtól (Baekeland) a golyóstollig (Biro), a mikroprocesszorig (például az Intel által jegyzett szabadalom), a telefonokig (Bell) és a CD-ig (Russell) sokféle példát lehet felhozni.

Egy találmánynak általánosságban az alábbi követelményeknek kell megfelelnie ahhoz, hogy szabadalmazható legyen:

- újnak vagy újszerűnek kell lennie, vagyis a technikai adatait tekintve olyan új jellemzőkkel kell rendelkeznie, amelyekre nem terjed ki meglévő tudásunk (az úgynevezett „prior art”);

- *nem lehet nyilvánvaló változtatás, vagyis olyan innovatív megoldást kell tartalmaznia, amelynek kitalálására az adott technikai területen átlagos tudással rendelkező személy nem képes;*
- *hasznosnak és ipari alkalmazásra alkalmasnak kell lennie;*
- *végezetül a találmánynak a hatályos törvények szerint „szabadalmaztatható” tárgyúnak kell lennie. Sok országban a tudományos elméletek, matematikai eljárások, növény- és állatfajták, természettudományos felfedezések, kereskedelmi eljárások és orvosi kezelési módszerek (szemben a gyógyászati termékekkel) nem számítanak szabadalmaztatható kategóriának.*

A szabadalom mindig egy adott területre korlátozódik. Az oltalmat a nemzeti szabadalmi hivatal vagy egy több országban működő regionális hivatal, mint pl. az Európai Szabadalmi Hivatal (EPO) is megadhatja. A WIPO által felügyelt Szabadalmi Együtműködési Szerződés (PCT) a szabadalmak terén folyó nemzetközi együttműködés egyezménye. Ez a szerződés elsősorban a szabadalmi kérelmek benyújtásának, keresésének, vizsgálatának racionalizációjáról és összehangolásáról, illetve a szabadalmakba foglalt technikai információk terjesztéséről szól. A PCT nem adhat „nemzetközi szabadalmi” jogokat: a szabadalmak megadásával kapcsolatos feladatok és felelősség kizárólag a fenti bekezdésben részletezett hivatalok kezében van.

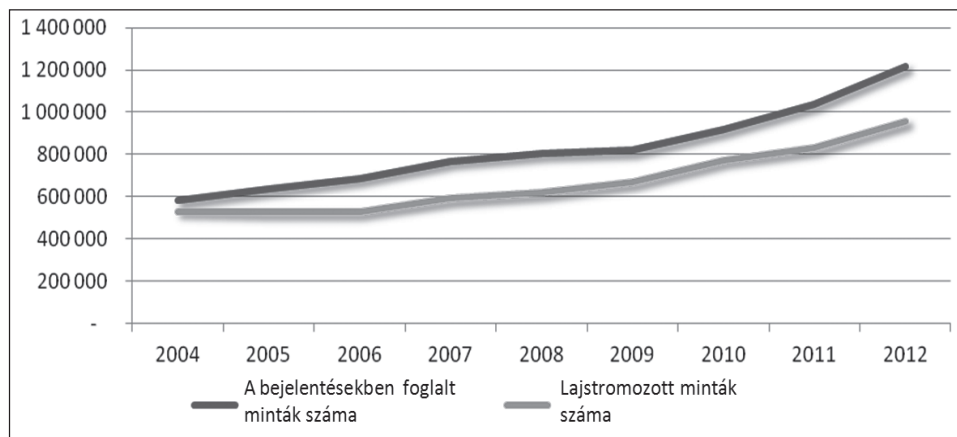
A WIPO az oltalom lehetséges forrásaként tekint a szellemi tulajdon egyéb forrásaira. Az oltalom megszerzésének egy másik módja az, hogy a technológiai titkot nem hozzák nyilvánosságra, és megpróbálnak arra támaszkodni, amit üzleti titoknak neveznek. Az üzleti titkok védelme lehetővé teszi, hogy a bizalmas természetű információkat ne lehessen illetékteleneknek átadni, és ne tudja ezeket felhatalmazás nélkül senki sem felhasználni.

4. A formatervezésiminta-oltalomhoz kapcsolódó adatok

A szellemi tulajdon mennyisége folyamatosan növekszik, és ugyanez igaz a formatervezésiminta-oltalomra is. A WIPO becslése szerint az ilyen tárgyú kérelmek és bejegyzések száma 2003 és 2011 között megkétszereződött a világban. A bejegyzések száma a 2003-as 334 368 értékről 2011-re 651 730-ra nőtt, ami átlagosan évi 10,4%-os növekedési ütemet jelent.⁵ A kérelmekben és a bejegyzésben szereplő minták száma még ennél is magasabb. 2012-ben több mint 1,2 millió mintával kapcsolatos kérelmet nyújtottak be világszerte, és közel 1 millió formatervezésiminta-oltalmat jegyeztek be újonnan.

⁵ Forrás: World Intellectual Property Indicators, 2012: www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intpreperity/941/wipo_pub_941_2012.pdf.

1. ábra: A formatervezésiminta-oltalmakkal kapcsolatos bejelentések és lajstromozások száma világszerte⁶

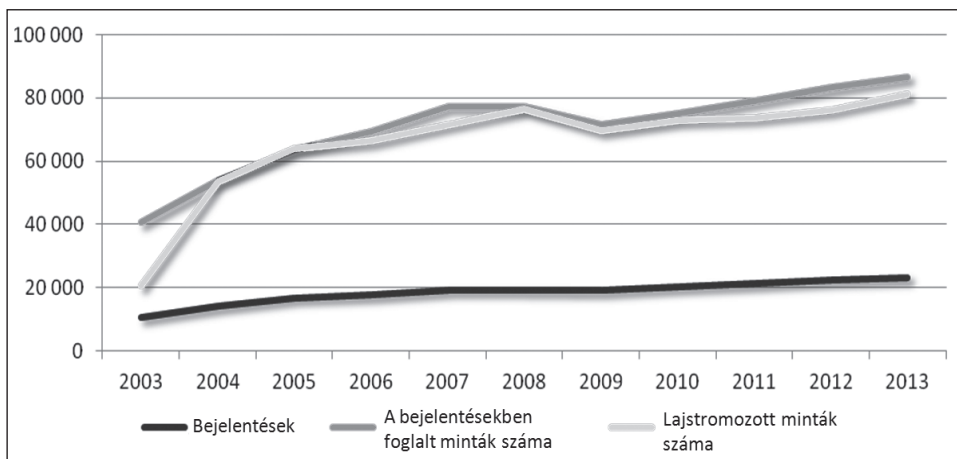
Forrás: World Intellectual Property Indicators, 2013

A regionális rendszer előnyei miatt (alacsonyabb költségek, kevesebb adminisztráció stb.) az európai formatervezők kérelmeik benyújtásakor általában a közösségi rendszert részesítik előnyben a nemzeti hivatalokkal szemben. A közösségi rendszerben tapasztalható növekedés a formatervezés iránti növekvő igényt tükrözi vissza.

Az ipari minták száma megkétszereződött a kérelmekben; a bejegyzések száma közel négyeszeresére nőtt az utóbbi kilenc évben. A növekedés éves üteme 5,5%-ot tett ki.

⁶ A bejelentések teljes száma a WIPO becsléséből származik, amely 131 hivatal adataira támaszkodik, és tartalmazza a közvetlen nemzeti és regionális kérelmeket és a hágai rendszeren keresztül megadott jelöléseket is. A lajstromozások teljes száma szintén a WIPO 131 hivatal adataira alapozott becsléseire épül. A becslés tartalmazza a közvetlen kérelmeket és a hágai rendszeren keresztül megkapott jelöléseket is.

2. ábra: A formatervezésiminta-oltalmakra vonatkozó bejelentések és lajstromozások teljes száma a BPHH-nál

Forrás: OHIM, *Statistics on Community Designs*⁷

Habár az ipari formatervezés számai növekvő tendenciáról tanúskodnak, mégsem tükrözik az összes ilyen tárgyú tevékenységet világszerte, mivel a formatervezésiminta-oltalmak nem rendelkeznek az egész világra kiterjedő, releváns adatokat tartalmazó adatbázissal. A WIPO statisztikai adatbázisa aggregált adatokat tartalmaz, amelyek részint a szellemi tulajdon nemzeti és regionális hivatalainak évente lekérdezett kérdőíves felméréseiből, részint a hágai rendszeren keresztül folyó nemzetközi bejegyzések egyéni kérelmeinek adataiból származnak. Hiányzik azonban az egész világra kiterjedő adatbázis, amely a nemzeti hivataloknál benyújtott kérelmeket is tartalmazza; ezért a kérelmek számát illetően csak óvatos becslésekbe lehet bocsátkozni. Egyéb tényezők is akadályozzák a szellemi tulajdon adataival folyó munkát. Nehézségekbe ütközik pl. idősoros elemzések készítése, mivel hiányoznak a hosszú távú adatok. Különbségek mutatkoznak a hivatalok működésében is, pl. az ipari minták lajstromozásának rendszere Kínában úgy működik, hogy egy bejelentés csak egyetlen mintát tartalmazhat, ami értelemszerűen jelentősen megnöveli a bejelentések mennyiségét. A szellemi tulajdon különböző rendszerei egyéb saját jellemzőkkel is rendelkeznek, amelyekre tekintettel kell lenni, pl. a PCT-kérelmeket nemzeti hatáskörben adják meg (ezért csak inputadatok állnak rendelkezésre), de ugyanez nem vonatkozik az egyéb nemzetközi (hágai, madridi) rendszerekre. Csak egy konkrét nemzetközi egyezményt aláíró ország lehet egy adott rendszer tagja. Jelenleg 18 EU-tagállam írta alá a Hágai Egyezményt, de nincsenek köztük olyan, a formatervezés szempontjából jelentős gazdaságok, mint pl.

⁷ https://oami.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_ohim/the_office/ssc007-statistics_of_community_designs_2013_en.pdf.

Ausztria, Svédország vagy az Egyesült Királyság,⁸ Ráadásul akár regionális hivatalok (pl. a Szellemi Tulajdon Benelux Hivatala) is csatlakozhatnak ezekhez a kezdeményezésekhez, így jelenleg csupán 16 európai ország adatait lehet összehasonlítani.

A formatervezésiminta-oltalmi rendszerek természetét és céljait megvizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a BPHH és a WIPO által összegyűjtött nemzeti, regionális és nemzetközi rendszerek adatai kevés információt nyújtanak a formatervezési tevékenységek és eredményeik teljes spektrumáról. Ennek fő oka, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó adatok olyan egyénekre és szervezetekre korlátozódnak, amelyek az ipari árucikkek esztétikai megjelenésének levédését célozzák meg. Ez azt jelenti, hogy az ipari mintákat szabályozó jelenlegi jogrendszer azokra az iparágakra „lett szabva”, amelyek a dizájnt stílusbeli kiegészítésként alkalmazzák. Ennek következtében az ipari minta szűk jogi meghatározása nem áll összhangban a dizájn fogalmának tág értelmezésével, amely szerint az utóbbi a funkciók és az esztétika, illetve a funkcionális, érzelmi és társadalmi hasznosságok integráló eleme. Gazdasági szempontból egyértelműen megállapítható, hogy a stílusbeli kiegészítés céljából alkalmazott dizájn kevésbé járul hozzá a gazdasági növekedéshez és a versenyképesség növeléséhez, mint a rendszerszerű innováció integráló elemeként felfogott társa. Az utóbbi-ként értelmezett dizájn – mint integráló elem –, mint láttuk, a szellemi tulajdon különböző formáit kombináló komplex védelmi stratégiákat követel meg.

Ahogy korábban láthattuk, nagyon fontos, hogy ne keverjük össze az iparcikk esztétikai megjelenéséhez nyújtott jogi oltalmat a dizájn gazdasági jelentőségével, mert a kettő között meglehetősen nagy a különbség. Ebben a részben szeretnénk számszakilag igazolni, hogy ez a különbség valóban létezik.

A dizájnnal kapcsolatos statisztikák tanulmányozása során még a szakemberek is nehézségekbe ütköznek. A formatervezésiminta-oltalom számait elemezve már megmutattuk, hogy bizonyos ipariminta-adatok (és a szellemi tulajdon egyéb kategóriái) nemzeti, regionális és nemzetközi szinten is elérhetőek. Meglehetősen korlátozott azonban azoknak a statisztikai tanulmányoknak a száma, amelyek a dizájnt különálló szektorként kezelik. A következő részben összegyűjtöttünk néhány olyan adatot, amely a dizájn két vizsgált aspektusa közötti kapcsolat főbb jellegzetességeit és az abból fakadó különbségeket hivatott megmutatni.

A bejelentések növekvő száma ellenére a legtöbb európai cég még mindig nem aknázza ki a szellemi tulajdon regisztrációs rendszerének előnyeit. A kis- és középvállalkozásokra ez fokozottan igaz. Sok európai cég nincs tudatában annak, hogy mekkora jelentősége van a szellemi tulajdonhoz köthető jogok védelmének. (A szellemi tulajdonnal kapcsolatos tudatosság a vállalkozás méretével együtt nő.) Nem ismerik és nem is értik a rendszer működését, illetve azt bonyolultnak, időben hosszasan elnyúlónak és költségesnek tartják. Sok országban hiány van a szellemi tulajdonhoz köthető területen dolgozó képzett szakembe-

⁸ Az alábbi oldal tartalmazza azokat az országokat, amelyek az ipari dizájn nemzetközi bejegyzésének hágai rendszeréhez csatlakoztak: <http://www.wipo.int/hague/en/members/>.

rekből. Mások úgy látják, hogy csak egy bürokratikus eljárásról van szó. Sok tulajdonos fél attól, hogy újításait kötelezően nyilvánosságra kell hoznia. Mások attól tartanak, hogy nem lesznek képesek megvédeni innovációjukat a bíróság előtt. Ráadásul vannak olyan kreatív tevékenységek, amelyek innovációs ciklusa túl gyors ahhoz, hogy bármilyen védelmet érdemes legyen rá szerezni. Ezen okok miatt sok cég vélekedik úgy, hogy a szellemi tulajdon védelmével szemben inkább az üzleti titkokat részesíti előnyben.

Hasonló tendencia látszik kibontakozni, ha a tervezők számát és a dizájn tevékenységet vizsgáljuk meg az európai országokban. A rendelkezésre álló információk alapján a tervezők száma 400 és 232 000 között van, a dizájniparág pedig az adott ország méretétől és a dizájn súlyától függően 0,01% és 0,99% közötti szinten járul hozzá a gazdaság GDP-jéhez. Az alább felsorolt országokban a dizájn súlyát tükröző adatok sokkal magasabbak, mint a szellemi tulajdon tényleges adatai, ami arra enged következtetni, hogy a formatervezésiminta-oltalmi rendszerben kiaknázatlan lehetőségek vannak. (A kérelmekben szereplő minták száma a bejelentésekben foglalt minták összességét jelzi, és nem csak a kérelmek számát mutatja.)

3. táblázat: Dizájn és formatervezésiminta-oltalom

	A dizájniparág forgalma (millió euró)	A dizájniparág forgalma (a GDP%-ában)	Tervezők száma	Minták száma a közösségi bejelentésekben (2010)	Minták száma a hazai eredetű nemzeti kérelmekben (2011)
Ausztria	1 560	0,67	9 500	2 023	
Belgium			11 000	1 162	941 ⁽¹⁾
Cseh Közt.			3 200	570	1 189
Dánia	591	0,30	15 000	1 094	209
Észtország	40	0,40	630	57	
Finnország			2 000	688	258
Franciaország	2 400	0,15	12 000	7 023	14 795
Németország	6 900	0,32	80 000	18 250	41 441
Görögország	10	0,01	8 500	119	1 526 ⁽²⁾
Magyarország			3 000	187	755
Írország	600	0,40	8 000	271	110 ⁽²⁾
Olaszország	900	0,07	14 800	10 229	28 306
Lettország			480	35	117
Litvánia			400	76	64
Luxemburg	36	0,14	900	195	941 ⁽¹⁾
Hollandia	2 600	0,57	46 000	2 208	941 ⁽¹⁾
Lengyelország	57	0,02	6 000	2 350	
Portugália			6 600	869	1 598
Szlovákia			2 350	109	362

	A dizájnparág forgalma (millió euró)	A dizájnparág forgalma (a GDP%-ában)	Tervezők száma	Minták száma a közösségi bejelentésekben (2010)	Minták száma a hazai eredetű nemzeti kérelmekben (2011)
Szlovénia			1 700	133	
Spanyolország	817	0,09	21 200	3 922	18 540
Svédország	838	0,31	10 000	1 438	583
Egyesült Kir.	16 700	0,99	232 000	4 939	

(1) A Benelux országok adatai. A kérelmet nem lehetett származási hely szerint hozzárendelni a Szellemi Tulajdon Benelux Hivatalának (BOIP) valamely tagországhoz. Csak a hágai jelölés adatai elérhetőek; ezért a hivatalok által nyilvántartott kérelmek és a származási adatok hiányosak lehetnek.

(2) 2010-es adatok állnak rendelkezésre.

Forrás: Global Design Watch 2010, Aalto Egyetem; Pierre Bitard, Julie Basset: Mini Study 05 – Design as a tool for Innovation, INNO Grips; Európai dizájnjelentés 2006, BEDA; Szellemi Tulajdon Globális Mutatói 2012, WIPO (http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/intproperty/941/wipo_pub_941_2012.pdf)

A 4. közösségi innovációs felmérés szerint a kis innovatív cégek (10–49 alkalmazott) csupán 11,2%-a rendelkezett legalább egy újonnan bejegyzett formatervezésiminta-oltalommal a 2002 és 2004 közötti időszakban. A nagyobb cégeket tekintve, a közepméretű cégek (50–249 alkalmazott) 19,9%-a, illetve a nagyvállalatok (több mint 250 alkalmazott) 29,3%-a kapott ipari formatervezésre vonatkozó oltalmat ugyanezen időszak alatt. Az adatokból világosan látszik, hogy bármilyen méretű cégeket vizsgálunk, az Európai Unióban működő innovatív vállalkozások kevesebb mint egyharmada szerzett oltalmat valamilyen ipari mintára a 2002 és 2004 közötti időszakban.⁹

Az Európai Unió „Innobarometer” kutató felmérései keretében az európai vállalkozásokat keresik meg különböző típusú információk szerzése céljából. A 267-es felmérés azt a kérdést kutatja, hogy milyen attitűd, illetve milyen tevékenység kapcsolódik az innovációs politikához. A 2009-es kutatásban az egyik kérdés a dizájntevékenységgel kapcsolatos kiadásokra (grafika, csomagolás, eljárás, termék, szolgáltatás vagy ipari minta), illetve szabadalmi bejelentésekre és formatervezésiminta-oltalmi megadásokra vonatkozott a 2006 és 2009 közötti időszakban.¹⁰ Az eredmények tükrözik a dizájntevékenység volumene és a szellemi-tulajdon-védelmi aktivitás közötti különbségeket (lásd 1. ábra). A megfigyelt időszakban, a teljes EU-t nézve, a részt vevő cégek 29,6%-a vállalt kiadásokat a dizájnnal kapcsolatban,

⁹ Hiányzó adatok miatt nem szerepel a felmérésben Lettország, Szlovénia, Ausztria, Svédország és az Egyesült Királyság.

¹⁰ Kérdés: Q1_A-G. Támogatta-e a cége az innovációt 2006 óta úgy, hogy pénzt költött az alábbi tevékenységek bármelyikére? További részletekért lásd Flash Eurobarometer 267 – 2009 Innobarometer, Melléklet, p. 91. 7a táblázat. Különböző innovációs tevékenységekre fordított kiadások 2006 óta, országok szerint.

miközben ezen cégek csupán egyharmada (a kutatásban részt vevő cégek 10,3%-a) költött pénzt a szellemi tulajdon védelmére (beleértve a szabadalmat és a formatervezésimintatartalmat).

Az Innobarometer 2013 (Flash Eurobarometer 369) adatai szerint az európai cégek részletes információt adnak a dizájnról irányuló befektetéseikkel kapcsolatban (leszámítva a kutatás-fejlesztést). Az EU szintjén a válaszadó cégek 25%-a fektetett be belső forrást a teljes forgalom 5%-át meg nem haladó mértékben termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatos dizájntevékenységekbe, a cégek 16%-a pedig ennél az aránynál is többet költött. Kevesebb cég költött azonban dizájnról külső szolgáltatót keresztül: a cégek 21%-a költötte ilyen célra a teljes forgalom legfeljebb 5%-át, és a cégek 5%-a költött még többet ennél az aránynál. Mindkét kategóriával kapcsolatban megállapítható, hogy a dizájn területén aktív cégek aránya a cég méretének növekedésével együtt nő.

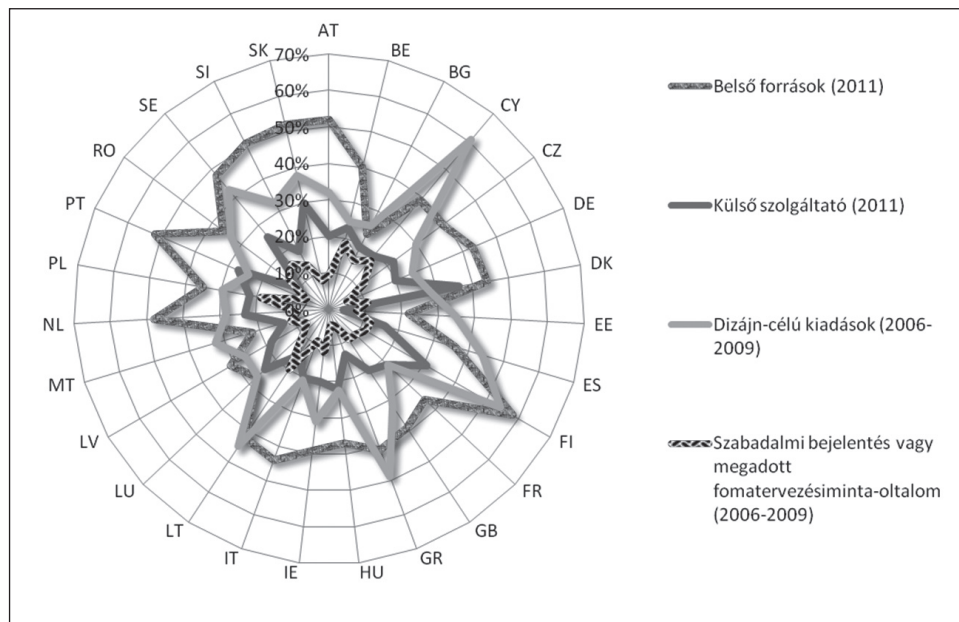
4. táblázat: A dizájnba fektető cégek aránya cégméret szerint (2011)

Cégméret (alkalmazottak száma)	Belső forrásokat használt fel	Külső szolgáltatót vett igénybe
1–9	39%	19%
10–49	49%	25%
50–249	56%	32%
250+	67%	38%

Forrás: Flash Eurobarometer 369: Befektetés immateriális javakba. Gazdasági vagyoneszközök és az innováció hajtómotorja a növekedés szolgálatában – jelentés. Európai Bizottság (www.ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_369_fact_ec_en.pdf)

Ha megnézzük az EU-ról készült Innobarometer-felmérés (1. ábra) eredményeit, azonnal szembetűnik a létrehozott szellemi tulajdon mennyisége és a dizájntevékenység gazdasági súlya közötti különbség. Az eltérés arra utal, hogy a szellemi tulajdon számai nem tükrözik a formatervezési tevékenység tényleges nagyságát és gazdasági jelentőségét.

1. ábra: Dizájnrá fordított kiadások (azon cégek százalékos aránya, amelyek belső vagy külső forrásból dizájnrá költöttek)

Forrás: saját ábra a Flash Eurobarometer 267 és 369 adataiból

5. Következtetések

Egyértelmű tény, hogy világszerte növekszik a dizájn jelentősége. Az új megoldások, termékek és szolgáltatások jellemzői, az elérhető inputstatisztikák és a high-tech iparágakban folyó jogi viták alátámasztják ezt a tendenciát, illetve erre utal a szellemi termékekkel kapcsolatos számadatok növekedése is. Mindazonáltal számos tényező akadályozza a dizájn valós kiterjedtségének értékelését, mivel egyelőre nem dolgoztak ki egységes módszert az ilyen tevékenységek mérésére.

Ebben az esszében az képezte a vizsgálat tárgyát, hogy a formatervezésiminta-oltalomra vonatkozó bejelentésekre és lajstromozásokra vonatkozó statisztikai adatok átfogó, empirikusan alátámasztott képet nyújtanak-e a dizájnról mint a gazdasági verseny egy megkülönböztetett és fontos eleméről. Jelen kutatási eredmények alapján ellentmondás érződik a dizájn modern, tág értelmezése és az ipari formatervezés korlátozottabb érvényű, hagyományos jogi megközelítése között.

A lajstromozott (vagy lajstromozás nélküli) ipari minta védelme jogi értelemben csak a termék esztétikai megjelenését védi, az oltalom nem terjed ki a funkciók és az érzelmi hatások együttesére. Ráadásul mindezt csak az ipari termékekre lehet értelmezni, ugyanis a szolgáltatások formatervezését, illetve az innováció egyéb fajtáit már nem foglalja magában.

A gazdasági hatásra következtetni lehet abból a tényből, hogy az iparcikkek esztétikai megjelenése milyen előnyt élvez a formatervezésiminta-oltalom védelme alatt nyújtott kizárólagos jogokból. Jelentős különbség van azonban az ipari árucikk esztétikai megjelenéséhez adott kizárólagos jogok gazdasági hatása és a különböző európai iparágakban folyó dizájn-tevékenységek gazdasági hatása között.

A csupán a jogi vonatkozásokra összpontosító vizsgálat távolról sem ad pontos képet a dizájn gazdasági szerepéről. A konyhaipar kétségkívül dizájnintenzív iparágnak tekinthető. A formatervezési tevékenység kiterjed a pultok, konyhaszekrények külső kialakítására, illetve magában foglalja a minták, színek, formák megjelenítését. De a konyhaiparban kibontakozó dizájn-tevékenység az új konyhai élmény megteremtésére fókuszál, amely az ügyfelek és családtagjaik, barátaik különböző elvárásainak próbál megfelelni. Előfordulhat, hogy az új konyhai konstrukciókat szabadalmak, szerzői jogok, know-how, ipari formatervezés, védjegyek és üzleti titkok rendszerén keresztül fogják védeni. Ennélfogva bizonyosan nem fogunk valós képet kapni, ha csupán az ipari formatervezéssel kapcsolatos adatok felhasználásával próbáljuk meg mérni a konyhaiparban folyó formatervezési tevékenységet. Az ipari formatervezés adataival mérni a konyhaipari dizájn gazdasági jelentőségét félrevezető eredményekre vezetne. Ugyanez vonatkozik a repüléssel, autókkal, mobiltelefonokkal vagy egészségügyi szolgáltatásokkal stb. kapcsolatos élmények megteremtésére. Valójában majdnem minden dizájn alapú, rendszerszerű innovációval kapcsolatban ugyanez a helyzet.

Az ipari formatervezést védő jogi rendszer csak azokban az iparágakban működik megfelelően, amelyekben a dizájn stílusbeli kiegészítés céljából alkalmazzák. Ebben az esetben csupán marginális jelentősége van a tevékenységnek a növekedés és a versenyképesség növelése szempontjából, szemben azzal az esettel, amikor a formatervezésre a rendszerszerű innováció integráló elemeként tekintünk. A dizájn mint integráló elem a szellemi tulajdon különböző kategóriáit kombináló komplex védelmi stratégiát igényel.

A szellemi tulajdonra vonatkozó adatok ráadásul több sebből is véreznek. Nem áll rendelkezésre az ipari formatervezés bejelentéseinek és megadásainak az egész világra kiterjedő adatbázisa, habár rengeteg alapszintű információ érhető el regionális és nemzetközi szinten. Másrészt az egyazon kategóriára vonatkozó, de hibás következtetésre vezető adatok is eltérőek lehetnek az országok különböző jogi szabályozása miatt, ami a nemzetközi összehasonlítást még nehezebbé teszi. Ráadásul elmondható, hogy a szellemi tulajdont kezelő rendszerek speciális módon működnek (pl. a PCT-kérelmeket nemzeti hatáskörben lehet kiadni), és az adott rendszer csak azokra az országokra és regionális hivatalokra terjed ki, amelyek csatlakoztak hozzá.

A kérelmek növekvő száma ellenére a legtöbb európai cég még mindig nem aknázza ki a formatervezés minta-oltalom mint szellemi tulajdon-védelmi forma előnyeit. A kis- és közép vállalkozások jelentős része különböző okok miatt nem védi le a szellemi tulajdonát. Az okok a szellemi tulajdonnal kapcsolatos tudatosság alacsony szintjétől kezdve az eljáráshoz szükséges pénzügyi források hiányán át a képzett szakemberek hiányáig vezetnek.

Mindennek következtében a szellemi tulajdonra vonatkozó adatok nem alkalmasak arra, hogy a dizájn tevékenység volumenét és gazdasági jelentőségét megmutassák. Új standard mérőeszközzé volna szükség ahhoz, hogy láthassuk, milyen a dizájn tényleges szerepe a regionális gazdaságban és a világgazdaságban. Az új statisztikai módszer pontosabban feltárhatná, hogy a dizájn tevékenység milyen szerepet játszik a gazdaságban, hogyan járul hozzá a versenyképesség növeléséhez, munkahelyek létrehozásához és az innováció ösztönzéséhez. Az új módszer egységes jellege miatt az adatok nemzetközi szintű összehasonlítását is lehetővé tenné. Egy, az új módszerre alapozott adatbázis részletes elemzések elvégzésére ösztönözne, ami segítene jobban megérteni, hogy a dizájn a növekedés és a foglalkoztatás támogatásán keresztül milyen hatással van a világgazdaságra, és hogyan teszi jobbá életünket.

Kvalitatív és kvantitatív elemzésekre egyaránt támaszkodni kell a gyakorlatban, hogy az eredmények hű képet adjanak a rendszerszerű innováción alapuló dizájn európai állapotról, abból a megközelítésből kiindulva, amely szerint a dizájn egyfajta szintetizáló szerepet játszik. E cél elérése érdekében a dizájn tekintetében élő vállalkozásokkal együttműködő szellemi tulajdon-ügynökségek adataira és értékeléseire kellene támaszkodni, hogy megértsük, hogyan védik le a dizájn jellegű innovációikat, miközben a felhasználók és fogyasztók elvárásait figyelembe véve új élményt (nem szükségszerűen egy új terméket) hoznak létre. A módszertan kidolgozásához feltétlenül szükség lenne az olyan szervezetek, mint az ECTA vagy az AIPPI, illetve a szellemi tulajdon területén jártas egyéb szakértők együttműködésére, hogy elemezni lehessen jelenlegi stratégiájukat, amely a dizájn komplex, rendszerszerű jelenséggé történő megvédését célozza, illetve meg lehessen vizsgálni, hogy milyen előrelépést értek el a stratégia tekintetében, amely révén vezetnek a különböző európai innovatív szervezeteket a növekedés és a versenyképesség növelésének útján.

A formatervezés tényleges gazdasági jelentősége megállapításának első lépéseként többek között érdemes lenne új, dizájn-központú kérdéseket illeszteni a CIS-kérdőívekbe, illetve egyéb megoldásokat kell keresni arra, hogy a dizájn tevékenység valós dimenziójáról és a gazdasági értékhez való tényleges hozzájárulásáról megfelelő adatok legyenek összegyűjtethetők és közzétehetőek.

Felhasznált irodalom

- Pierre Bitard, Julie Basset*: Mini Study 05-Design as a tool for Innovation, INNO Grips: http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCsQFjAB&url=http%3A%2F%2Fgrips-public.mediaactive.fr%2Fknowledge_base%2Fdl%2F550%2Forig_doc_file%2F&ei=0MJtVPzdJc_1asLjgbgD&usg=AFQjCNH2-z3sTT_uKru6owejsknAc_CAZQ&bvm=bv.80120444,d.d2s
- Matthew Healey*: What is branding? RotoVision SA, 2008
- Immonen, Jarvinen, Nieminen*: Global design watch 2010. Aalto Universiti, 2011.
- Thomas Lockwood*: Design thinking. Allworth Press, 2010
- Brigitte Borja de Mozota*: Design management. Using design to build brand value and corporate innovation. Allworth Press, 2003
- Dorottya Simon, Ensebi Nomen*: Does available statistical data on industrial design registrations/applications provide a comprehensive, empirically based understanding of design as a distinctive element in economic competition? Eurodesign: <http://www.flussobjekte.at/hpall/daten/EuroDesign-wp4.pdf>
- A Szellemi Tulajdon Kézikönyve, második kiadás. WIPO, 2004, újranyomtatva 2008-ban: http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/intproperty/489/wipo_pub_489.pdf
- Európai dizájnjelentés. BEDA, 2006
- Európai dizájnjelentés. BEDA, 2007. március
- Innobarometer 2007. Analytical report. European Commission, 2008: ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_215_en.pdf
- Innobarometer 2009. Analytical report. European Commission, 2009: ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_267_en.pdf
- A design mint a felhasználó-központú innováció hajtómotorja, 2009. április 7., SEC(2009)501, Európai Bizottság
- Global Design Watch 2010, Aalto Egyetem: <http://www.seeproject.org/docs/Global%20Design%20Watch%20-%202010.pdf>
- A Szellemi Tulajdon Globális Mutatói 2012, WIPO: http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/intproperty/941/wipo_pub_941_2012.pdf
- A Szellemi Tulajdon Globális Mutatói 2013, WIPO: http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/intproperty/941/wipo_pub_941_2013.pdf
- Flash Eurobarometer 369. Investing in intangibles: economic assets and innovation drivers for growth. European Commission, 2013: ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_369_en.pdf
- https://oami.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/about_ohim/the_office/ssc007-statistics_of_community_designs_2013_en.pdf
- <http://www.wipo.int/academy/en/>